

تحلیلی بر تولیدات علمی کشورهای جهان در حوزه روابط بین‌الملل

* دکتر احمد دوست‌محمدی

** علی‌اکبر خاصه

*** مهدی محمودی

چکیده

در این پژوهش با استفاده از نمایه‌نامه‌های پایگاه اطلاعاتی ISI به بررسی وضعیت تولیدات علمی در رشته روابط بین‌الملل در یک دوره ده‌ساله (از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۹) پرداخته شده است. پژوهش حاضر از نوع مطالعات علم‌سنجی بوده و جامعه پژوهش را مدارک نمایه‌شده در حوزه روابط بین‌الملل در پایگاه اطلاعاتی ISI تشکیل می‌دهند.

نتایج بررسی نشان داد میزان تولیدات علمی جهان در پایگاه اطلاعاتی ISI

---

* عضو هیئت علمی دانشگاه تهران (a.doostm@yahoo.com)

** عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور (khasseh@gmail.com)

*** کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه تهران (mahmuudi@gmail.com)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۸/۲۸

پژوهشنامه علوم سیاسی، سال ششم، شماره دوم، بهار ۱۳۹۰، صص ۱۶۳-۱۳۹.

در حوزه روابط بین‌الملل در فاصله زمانی ۲۰۰۹-۲۰۰۰ تعداد ۳۴۶۸۵ مدرک بوده که فریدمن^۱ و/یکنبری^۲ به ترتیب با ۱۴۰ و ۱۳۵ تولید علمی (۰/۷۹ درصد) پرتولیدترین پژوهشگران در عرصه روابط بین‌الملل بوده‌اند. دانشگاه‌های «آموزشگاه اقتصاد و علوم سیاسی لندن»^۳ با ۴۹۷ تولید علمی (۱/۴۲ درصد)، «دانشگاه هاروارد»^۴ با ۳۹۱ تولید علمی (۱/۱۳ درصد)، و «دانشکده کینگ لندن»^۵ با ۳۷۰ مدرک (۱/۰۷ درصد) فعال‌ترین دانشگاه‌ها در سطح جهان در عرصه روابط بین‌الملل بوده‌اند. روند تولیدات علمی نیز نشان داد که از سال ۲۰۰۵ به بعد نوعی رشد در میزان تولیدات به وجود آمده است. شایان ذکر است از بین همه مجله‌های مورد بررسی، مجله «امور بین‌الملل»^۶ با انتشار ۸/۸۶ درصد از کل تولیدات علمی بیشتر مدارک در حوزه روابط بین‌الملل را به چاپ رسانیده است.

از جانب دیگر، یافته‌ها مشخص کرد که سهم ایران از تولیدات علمی جهان در رشته روابط بین‌الملل تنها ۱۵ مدرک بوده که معادل ۰/۰۴۳ درصد از کل تولیدات علمی این رشته است. سریع‌القلم و برزگر پرتولیدترین پژوهشگران ایران در این حوزه به شمار می‌روند. از ۱۵ تولید علمی ایران، پنج مدرک در مجله «خط‌مشی خاورمیانه»^۷ به چاپ رسیده است. در نهایت، مقاله «پارادوکس اجماع هسته‌ای ایران»^۸ تنها با دریافت دو استناد پراستنادترین و به عبارتی تأثیرگذارترین مقاله ایران در عرصه روابط بین‌الملل به شمار می‌رود.

واژه‌های کلیدی: روابط بین‌الملل، تولید علمی، علم‌سنجی، *ISI*
نمایه‌نامه‌های استنادی علوم، ایران.

1. Freedman
2. Ikenberry
3. London School of Economics and Political Science
4. Harvard University
5. King's College London
6. International Affairs
7. Middle East Policy
8. The paradox of Iran's Nuclear consensus

مقدمه

نقش پژوهش در توسعه‌یافتگی کشورها انکارناپذیر است و هرچه کمیّت و کیفیت پژوهشگران در کشوری بیشتر باشد احتمال پیشرفت آن کشور به مراتب بیشتر خواهد بود. این پژوهشگران نتایج تحقیقات خود را به طور رسمی از طریق محمل‌های معتبر و به‌ویژه مجله‌های تخصصی منتشر می‌کنند و بدین طریق است که اطلاعات و علم جدیدی تولید می‌شود.

امروزه به دلیل افزایش اهمیت دانش در عرصه‌های مختلف زندگی، به مطالعه فرایندهای تولید دانش و عوامل، موانع و چالش‌های جامعه‌شناختی آن بیش از پیش توجه می‌شود.^(۱) در حال حاضر واژه تولید علم در ادبیات کشور جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده و نهضت تولید علم و جنبش نرم‌افزاری اذهان تمام سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان امور علمی و پژوهشی کشور را به خود مشغول کرده و در جای‌جای مستندات علمی و برنامه‌های توسعه و سند چشم‌انداز و افق‌های آرمانی کشور، ارتقای تولید علم و احراز جایگاه نخست علمی منطقه هدف‌گذاری شده است.^(۲) سنجش و ارزیابی علم واقعی است که در گذشته و حال در سطح جهان مطرح شده است. همواره فرض بر این بوده که علم می‌تواند به سلامت و رفاه ساکنان زمین کمک کند. بر این اساس شناسایی مهم‌ترین افراد، مؤسسه‌ها، دانشگاه‌ها و سایر عوامل مرتبط با تولیدات و فعالیت‌های علمی می‌تواند راهگشا و زمینه‌ساز برقراری ارتباط، همکاری نظام‌مند علمی و تبادل اطلاعات در زمینه‌های مختلف باشد.^(۳)

اهمیت تولید اطلاعات علمی و نقش آن در توسعه پایدار موجب شده تا فعالیت‌های علمی - پژوهشی که به تولید اطلاعات علمی منجر می‌شوند، در چند

دهه اخیر بیشتر مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند. ایجاد رشته‌ای به نام «علم‌سنجی» در دهه هفتاد میلادی نیز بیانگر همین نکته است.^(۴)

تعاریف متعددی از اصطلاح علم‌سنجی ارائه شده است؛ واژه‌نامه تامپسون علم‌سنجی را مطالعه کمی رشته‌های علمی بر اساس آثار منتشرشده و روابط علمی تعریف می‌کند. این نوع مطالعات می‌توانند شامل شناسایی افراد و سازمان‌های تأثیرگذار رشته‌های مختلف، شناسایی نواحی نوظهور پژوهشی، بررسی روند توسعه رشته‌ها با گذشت زمان یا توزیع جغرافیایی و سازمانی تولیدات علمی شوند.^(۵) ویلی تاناسکوویچ نیز علم‌سنجی را رشته‌ای علمی تعریف کرده که اطلاعات علمی را با استفاده از روش‌های ریاضی (از قبیل آمار و تحلیل داده‌ها) تحلیل و مقایسه می‌کند و اغلب با استفاده از جداول و نمودارها ترسیم می‌کند؛ بنابراین کار اصلی علم‌سنجی پاسخ به این پرسش است که: «چه کسی، کجا، چه کار می‌کند؟».^(۶)

علم‌سنجی یکی از مهم‌ترین قسمت‌های جامعه‌شناسی علم به شمار می‌رود و داده‌هایی درباره تعداد مجله‌ها، مقاله‌ها، استنادها، پژوهشگران، دانشگاه‌ها و مؤسسه‌ها فراهم می‌سازد. داده‌های علم‌سنجی که می‌توان آنها را بر اساس سال، کشور، رشته، و غیره به دست آورد، به ارزیابی تولیدات علمی برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در امر پژوهش کمک شایانی می‌کنند.^(۷)

انتشار چندین مقاله در حدود ۳۵ سال پیش نقطه عطف علم‌سنجی به شمار می‌رود، اما از علم‌سنجی همچنان به عنوان ابزاری عالی برای ارزیابی موضوعات پژوهشی نام برده می‌شود.^(۸) در عرصه علم‌سنجی نام افرادی نظیر پرایس^۱ و نالیموف^۲ شناخته شده زیرا اصطلاح علم‌سنجی نخستین بار توسط نالیموف در زبان زبان روسی معرفی شد، و پرایس را نیز «پدر علم‌سنجی» می‌خوانند.^(۹) علم‌سنجی در حال حاضر در سطح ملی و بین‌المللی به عنوان ابزاری برای تعیین جایگاه دولت‌ها در جغرافیای جهانی علم و سنجش توان علمی آنها به کار می‌رود.^(۱۰)

در دهه اخیر پژوهشگران زیادی از تحلیل‌های علم‌سنجی برای انجام تحقیقات خود استفاده کرده‌اند که جامعه آماری اکثر این پژوهش‌ها را تولیدات علمی

1. Price
2. Nalimov

نمایه شده در نمایه‌نامه‌های پایگاه اطلاعاتی ISI تشکیل می‌دهد. اگرچه بهره‌گیری از شاخص‌هایی همچون کمیّت انتشار همواره مورد نقده بود اما این شاخص‌ها همچنان به عنوان محک و معیاری برای سنجش اعتبار علمی محققان، سازمان‌ها، کشورها و غیره در سطح بین‌المللی و همچنین به عنوان شاخص‌هایی در نقشه جامع علمی کشور مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند.^(۱۱)

به‌طور کلی، «از شاخص‌های علم‌سنجی برای ارزیابی وضعیت یک رشته یا موضوع معین استفاده می‌شود».^(۱۲) این پژوهش بر آن است تا تولیدات علمی جهان در رشته روابط بین‌الملل را در یک دوره ده‌ساله (از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۹) مورد بررسی و ارزیابی قرار داده و تصویر مناسبی را از وضعیت کنونی حاکم بر تولیدات علمی این رشته در عرصه بین‌المللی ارائه دهد.

نخستین کرسی روابط بین‌الملل در ۱۹۱۹ در دانشگاه ابرست ویت و یلز بریتانیا تأسیس شد. رشته روابط بین‌الملل حوزه‌ای میان‌رشته‌ای است که در خلال دو جنگ جهانی به تدریج در دانشگاه غرب جای خود را باز کرد اما پس از تحولات عظیم جنگ جهانی دوم و دگرگونی‌های بسیار در عرصه روابط بین‌المللی، این رشته به عنوان یک رشته علمی پدید آمد و به سرعت گسترش یافت. امروزه بسیاری از دانشگاه‌های بزرگ جهان، گرایش‌های مختلف این رشته را (شامل سیاست خارجی، مطالعات منطقه‌ای، سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، اقتصاد سیاسی بین‌الملل و تئوری‌های روابط بین‌الملل) در مقاطع تحصیلات تکمیلی دایر کرده‌اند. لازم به ذکر است برخی از این گرایش‌ها مانند مطالعات منطقه‌ای هم‌اکنون به عنوان یک رشته خاص در دانشگاه‌ها تدریس می‌شود. موضوع این رشته عبارت است از شناخت و بررسی مسائل مربوط به روابط بین کشورها و نظام حاکم بر روابط بین‌المللی. با توجه به تحولات چشمگیر در نظام بین‌المللی طی سال‌های اخیر، افزایش شدید وابستگی متقابل بین کشورها، تأثیر فزاینده مؤسسه‌ها و سازمان‌های غیردولتی بر سیاست خارجی و روابط بین‌المللی، و همچنین روند جهانی شدن و تأثیر فزاینده آن بر شکل‌گیری روابط بین کشورها، و با توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای و کاربردی روابط بین‌الملل، این رشته هم‌اکنون جایگاه بسیار مهمی در بین رشته‌های علوم انسانی یافته است.

آموزش دیپلماسی و امور بین‌الملل در ایران نیز بیش از یک قرن سابقه دارد. در سال ۱۲۷۸ شمسی «مدرسه علوم سیاسی» با هدف تربیت رجال سیاسی و کارگزاران سیاست خارجی کشور در تهران تأسیس شد. پس از آن در خلال یک‌صد سال گذشته، ضرورت آموزش‌های تخصصی و حرفه‌ای و تأمین نیازهای علمی و آموزشی دستگاه دیپلماسی کشور بر عهده نهادهایی همچون دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و سپس مؤسسه آموزش عالی روابط بین‌الملل وابسته به وزارت امور خارجه بوده است. با توجه به افزایش تعداد علاقه‌مندان به این رشته و افزایش اهمیت روابط بین‌المللی و لزوم توجه به آن، این رشته در دانشگاه‌های ایران جای خود را باز کرد و طی دهه اخیر اغلب دانشگاه‌های طراز اول ایران کرسی روابط بین‌الملل را در دانشگاه‌های خود ایجاد کردند.

به منظور دستیابی به هدف پژوهش، پرسش‌های تحقیق حاضر عبارتند از:

۱. دانشگاه‌های برتر جهان از نظر تولید علم در زمینه روابط بین‌الملل در پایگاه‌های اطلاعاتی ISI کدامند؟
۲. مؤلفان برتر جهان در رشته روابط بین‌الملل در پایگاه‌های اطلاعاتی ISI چه کسانی هستند؟
۳. کشورهای پیش‌تاز در زمینه تولید علم در حوزه روابط بین‌الملل کدامند؟
۴. روند تولیدات علمی جهان در زمینه روابط بین‌الملل در پایگاه‌های اطلاعاتی ISI چگونه بوده است؟
۵. مجله‌های برتر در زمینه چاپ مدارک روابط بین‌الملل کدامند؟
۶. زبان‌های مورد استفاده در نگارش مدارک در زمینه روابط بین‌الملل چه زبان‌هایی هستند؟
۷. قالب مدارک تولیدشده در حوزه روابط بین‌الملل به چه صورت است؟ علاوه بر این، در انتهای مقاله نیز وضعیت تولیدات علمی ایران در حوزه روابط بین‌الملل در عرصه جهانی به طور اجمالی مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

افزایش مطالعات علم‌سنجی در سالیان اخیر در مجامع ملی و بین‌المللی حاکی از آن

است که این روش توجه افراد زیادی را به خود معطوف کرده، به طوری که به طور چشمگیری از این روش برای بررسی رشد علمی، ساختار علمی، روابط علمی، و تولیدات علمی استفاده می‌شود. در ادامه برخی از مطالعاتی که به لحاظ روش‌شناسی با پژوهش حاضر مرتبط هستند، بررسی شده‌اند.

کینگ^(۱۳) تولیدات علمی ۳۱ کشور دنیا را از طریق بررسی مقالات چاپ‌شده آنها و میزان استناد این مقاله‌ها در پایگاه اطلاعاتی ISI نمایه‌نامه استنادی علوم بررسی کرد. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد آمریکا اولین تولیدکننده اطلاعات علمی است و انگلیس، آلمان، ژاپن و فرانسه به ترتیب پس از آن در مقام‌های دوم تا پنجم قرار گرفته‌اند. ایران نیز در این میان در مقام سی‌ام واقع شده است. شایان ذکر است، از میان کشورهای اسلامی، تنها ایران و از بین کشورهای افریقایی، افریقای جنوبی در بین این ۳۱ کشور قرار دارند.

گارسیا و همکاران^(۱۴)، در پژوهشی به ارزیابی تولیدات علمی کشور اسپانیا در رشته‌های مامایی و پزشکی زنان در مجله‌های بین‌المللی بین سال‌های ۲۰۰۲-۱۹۸۶ اقدام کردند. در این پژوهش ۷۷۹ مدرک در این دو رشته مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان داد مجله تولید مثل انسانی با ۲۱۷ مقاله دارای بیشترین مقالات تخصصی و تألیفات در زمینه یائسگی و بیشترین همکاری علمی (۴/۰۷) بوده است. کل مقالات ۱۸۲۹ و تعداد نویسندگان ۳۹۹۸ نفر بوده است. در آخر نویسندگان نتیجه می‌گیرند رشد تولیدات علمی در طول سال‌های پژوهش در موضوعات یادشده دارای رشد چشمگیری بوده است.

ون و همکاران^(۱۵)، در پژوهشی تحت عنوان «تولیدات علمی تحقیقات پزشکی الکترونیکی در دوره ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۵» به این نتیجه رسیده‌اند که تعداد مقالات منتشرشده در مقایسه با دوره پنج‌ساله قبلی افزایش چشمگیری داشته‌اند. بیشتر مقالات (۹۸ درصد) به زبان انگلیسی منتشر شده‌اند و مربوط به آمریکا (۵۷ درصد) بوده‌اند. ده مجله از تعداد کل ۳۷۴ مجله ۴۱ درصد مقالات را منتشر کرده‌اند. تحلیل تعدادی از این مقالات نشان داد کشورهای نسبتاً کوچکی مانند سوئیس، هلند، و نروژ سهم زیادی در تولید مقالات علمی داشته‌اند.

ما، نی و کوئی^(۱۶) در پژوهشی تحت عنوان «رقابت پژوهش‌های علمی در

دانشگاه‌های دنیا در حوزه علوم کامپیوتر^۱ اقدام به بررسی برترین کشورها و دانشگاه‌ها در زمینه تولید علمی در حوزه علوم کامپیوتر نمودند. این پژوهش بر اساس داده‌های پایگاه ESI در یک بازه زمانی بیش از ده سال (۲۰۰۶-۱۹۹۶) انجام شده است. نتایج مشخص کرد که اغلب دانشگاه‌های تراز اول در این زمینه مربوط به امریکا هستند. کشورهای بریتانیا، کانادا و دانمارک نیز در رده‌های دوم تا چهارم جای دارند. دانشگاه استنفورد و MIT، برکلی هرچند در حوزه‌های دیگر علوم در سطوح بالایی قرار دارند، در این حوزه در سطح پایینی قرار گرفته‌اند.

در ایران نیز بررسی‌هایی با استفاده از روش علم‌سنجی بر روی تولیدات علمی انجام شده است. از جمله، انصافی و غریبی (۱۳۸۱) تولیدات علمی ایران را در سال ۲۰۰۰ بر مبنای تعداد، نوع، زبان و موضوع مدارک نمایه‌شده در پایگاه‌های ISI اندازه‌گیری و با ۱۵ کشور توسعه‌یافته و در حال توسعه مقایسه کردند. نتایج این مطالعه نشان داد که ۹۷/۱۹ درصد از مدارک علمی تولیدشده از ایران در «نمایه‌نامه استنادی علوم»^۱، ۲/۸۱ درصد در «نمایه‌نامه استنادی علوم اجتماعی»^۲ نمایه شده‌اند و هیچ مدرکی از ایران به پایگاه «نمایه‌نامه استنادی هنر و علوم انسانی»^۳ راه نیافته است. در مجموع ایران با تولید ۳/۱۲ درصد از کل مدارک نمایه‌شده در سه پایگاه ISI، سیزدهمین کشور تولیدکننده اطلاعات در بین ۱۶ کشور مورد بررسی است. از میان کشورهای در حال توسعه تحت مطالعه، کشور ترکیه ۰/۵۴ درصد، مصر ۰/۲۱ درصد و عربستان سعودی ۰/۱۴ درصد مدارک موجود در پایگاه‌ها را تولید کرده‌اند و امریکا با تولید ۳۲/۲ درصد از کل اطلاعات تولیدشده، نخستین تولیدکننده اطلاعات محسوب می‌شود. مدارک ایرانی بیشتر از نوع مقاله مجله (۹۲/۷۳ درصد) و به زبان انگلیسی (۹۹/۶۴ درصد) است.

نوروزی چاکلی و همکاران (۱۳۸۶)، با استفاده از شاخص‌های پایگاه اطلاعاتی ISI تولید علم ایران در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ را بررسی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که تولیدات علمی ایران در سال ۲۰۰۶ در مقایسه با سال قبل حدود ۲۱

1. Science Citation Index
2. Social Science Citation Index
3. Art & Humanities Citation Index

درصد رشد داشته است. پُرکارترین نویسندگان سال ۲۰۰۶ میلادی هروی بوده که با ۵۷ عنوان تولید علمی حدود ۱/۵۵ درصد از کل تولیدات علمی نمایه‌شده ایران در ISI را منتشر کرده است. نشریه «ریاضیات و محاسبات کاربردی»^۱ با انتشار ۱۶۱ عنوان مقاله، بیشترین سهم را در انتشار تولیدات علمی ایران در سال ۲۰۰۶ داشته است.

دهقان (۱۳۸۶) در پژوهشی اقدام به بررسی تولیدات علمی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای ایران، ترکیه، عربستان، و مصر کرده است. یافته‌های پژوهش وی آشکار ساخت که از بین کشورهای مورد بررسی، عربستان بیشترین مدرک را تولید کرده و کشور مصر در مقام آخر قرار دارد. ایران نیز با تولید ۸۷ مدرک در رتبه دوم قرار دارد. وی به این نتیجه می‌رسد که تنها کشور ایران در تولید مدارک روند صعودی داشته و آن را حفظ کرده است.

حسن‌زاده و دیگران (۱۳۸۷) نیز به بررسی تولیدات علمی نویسندگان دانشگاه علوم پزشکی ایران در پایگاه «وب آو ساینس»^۲ تا پایان سال ۲۰۰۷ میلادی پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داد که تعداد مقالات این دانشگاه در پایگاه مذکور سیر صعودی داشته، به طوری که در سال ۲۰۰۶ به ۱۳۷ مورد رسیده که در مقایسه با سال ۲۰۰۵، ۱/۶ برابر افزایش یافته است. محمودیان با ۴۸ مقاله بیشترین تولید علمی را در دانشگاه علوم پزشکی ایران داشته است. از لحاظ موضوعی نیز بیشترین تعداد مدرک به ترتیب مربوط به جراحی، داروشناسی، و نوروساینس است.

به طور کلی، بررسی پیشینه‌های موجود نشان داد که تاکنون پژوهشی با دامنه موضوعی و جامعه پژوهش این پژوهش انجام نشده است؛ بنابراین انجام پژوهشی به منظور تحلیل روند تولیدات علمی کشورهای جهان در رشته روابط بین‌الملل ضروری به نظر می‌رسد.

روش‌شناسی

این تحقیق از نوع مطالعات علم‌سنجی است. موارد مطالعه شامل همه مدارکی است که در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۹ در مجله‌های نمایه‌شده در پایگاه اطلاعاتی ISI به

چاپ رسیده‌اند. ناگفته نماند که بر اساس آخرین اطلاعات منتشرشده توسط مدیران پایگاه ISI تعداد ۷۳ مجله در رشته روابط بین‌الملل در این پایگاه نمایه می‌شود (این رقم متغیر است و به طور دوره‌ای مجله‌های جدیدی نیز به این پایگاه اضافه می‌شوند). از طریق جست‌وجوی تولیدات علمی رشته روابط بین‌الملل در نمایه‌نامه‌های استنادی ISI^۱ اقدام به بازیابی داده‌های مورد نظر شد. سپس با توجه به اهداف پژوهش، یافته‌ها پس از استخراج مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و بر اساس دانشگاه یا مؤسسه، سال انتشار، نویسندگان، قالب مدارک، مجلات، و زبان بررسی شده‌اند.

لازم به ذکر است اطلاعات این پژوهش، در ۲۱ اسفند ۱۳۸۸ (۱۱ مارس ۲۰۱۰ میلادی)، از پایگاه اطلاعاتی «وب آو ساینس» که از محصولات پایگاه اطلاعاتی ISI است، استخراج شده است.

یافته‌های پژوهش در رشته روابط بین‌الملل

نتایج بررسی نشان داد تولید علمی جهان در پایگاه اطلاعاتی ISI در فاصله زمانی ۲۰۰۹-۲۰۰۰ تعداد ۳۴۶۸۵ مدرک است. در ادامه سعی شده به ترتیب به سؤال‌های پژوهش پاسخ داده شود.

- دانشگاه‌های برتر

یکی از نتایج مهم علم‌سنجی، شناسایی دانشگاه‌های پُر تألیف در رشته‌ها و کشورهای مختلف است. دانشگاه‌هایی که تولیدات عملی آنها به لحاظ کمی و کیفی بیشتر باشد، ضمن افزایش اعتبار و شهرت علمی‌شان، می‌توانند دانشجویان و اعضای هیئت علمی نخبه‌تری را جذب کنند. در جدول شماره ۱ دانشگاه‌های برتر در زمینه تولید مدارک رشته روابط بین‌الملل مشخص شده‌اند. این ۱۰ دانشگاه جمعاً ۲۹۱۱ مدرک (۸/۳۸ درصد) را در زمینه روابط بین‌الملل در نشریات ISI به چاپ

۱. این نمایه‌نامه‌ها که با نام ISI شهرت دارند عبارتند از نمایه‌نامه استنادی علوم (Science Citation Index = Ssci)، نمایه‌نامه استنادی علوم اجتماعی (Social Science Citation Index = Ssci)، و نمایه‌نامه استنادی هنر و علوم انسانی (Art & Humanities Citation Index = A&Hci). امروزه نمایه‌نامه‌های مذکور توسط شرکت تامسون رویتر منتشر می‌شوند.

رسانده اند که در این میان دانشگاه «آموزشگاه اقتصاد و علوم سیاسی لندن»^۱ با تولید ۴۹۴ مدرک، دانشگاه هاروارد با ۳۹۱ تولید علمی، و دانشگاه «دانشکده کینگ لندن»^۲ با ۳۷۰ مدرک، نسبت به سایر دانشگاه‌ها به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند؛ به عبارت دیگر، بیشتر مؤلفان تولیدات علمی حوزه روابط بین‌الملل در این دانشگاه‌ها اشتغال داشته‌اند. اطلاعات کامل مربوط به دانشگاه‌های برتر در زمینه روابط بین‌الملل در جدول شماره ۱ گردآوری شده است.

جالب آنکه پنج مورد از این دانشگاه‌ها (رتبه‌های ۱، ۳، ۶، ۷، و ۸) در کشور انگلستان قرار دارند، سه دانشگاه (رتبه‌های ۲، ۴، و ۵) نیز مربوط به ایالات متحده هستند، و کشورهای اسکاتلند (رتبه ۹) و استرالیا (رتبه ۱۰) هم هریک دارای یک دانشگاه در ده دانشگاه برتر دارند.

جدول شماره ۱. برترین دانشگاه‌های جهان در تولیدات علمی روابط بین‌الملل

Rank	Institution Name	Record Count	Percentage
1	London School of Economics and Political Science	494	1.42
2	Harvard University	391	1.13
3	King's College London	370	1.07
4	Georgetown University	309	0.89
5	Columbia University	279	0.80
6	University of Oxford	241	0.69
7	University of Nottingham	217	0.63
8	University of Cambridge	209	0.60
9	University of St. Andrews	202	0.58
10	Australian National University	199	0.57
	Total	2911	8.38

– مؤلفان برتر

یکی دیگر از کاربردهای سودمند علم‌سنجی شناسایی نویسندگان پُر تألیف رشته‌ها و کشورهای مختلف است. با مشخص کردن این نویسندگان می‌توان محققان پیشگام و تأثیرگذار هر رشته علمی را شناسایی کرد. فهرست ۱۰ نفر از نویسندگان حوزه روابط بین‌الملل که بیشترین تعداد مدرک در پایگاه ISI در حوزه روابط بین‌الملل هستند، در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود. بر این اساس، این افراد در تألیف ۱۰۶۴ عنوان مدرک نقش داشته‌اند.

همان‌طور که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، فریدمن^۱ بیشترین تولید علمی را در حوزه روابط بین‌الملل در عرصه بین‌المللی داشته است. این پژوهشگر با تولید ۱۴۰ مدرک معادل ۴۰٪ درصد از کل تولیدات روابط بین‌الملل در رتبه اول قرار دارد. /یکنبری^۲ نیز در تألیف ۱۳۵ تولید علمی نقش داشته و دومین نویسنده پرتألیف جهان در پایگاه اطلاعاتی ISI به شمار می‌رود. اسامی سایر مؤلفان پرتألیف روابط بین‌الملل در جدول شماره ۲ آمده است. به‌طور کلی، ۳/۰۸ درصد تولیدات علمی در حوزه روابط بین‌الملل توسط ده نفری که نام آنها در جدول شماره ۲ آورده شده است، انجام گرفته است.

لازم به ذکر است تألیفات دیگری نیز ممکن است از این مؤلفان در نمایه‌نامه‌های استنادی ISI به ثبت رسیده باشد، اما به دلیل اینکه این تولیدات در حوزه روابط بین‌الملل قرار نگرفته‌اند، از آنها صرف نظر شده است.

جدول شماره ۲. مؤلفان برتر جهان در زمینه روابط بین‌الملل

Rank	Authors	Record Count	Percentage
1	Freedman, LD	140	.40
2	Ikenberry, GJ	135	.39
3	Legvold, R	134	.39
4	Cooper, RN	128	.37
5	Brown, LC	124	.36
6	Pye, LW	96	.28
7	Lead, WR	85	.24
8	Feinberg, R	80	.23
9	Baev, P	75	.22
10	Bierling, S	67	.20
Total		1064	3.08

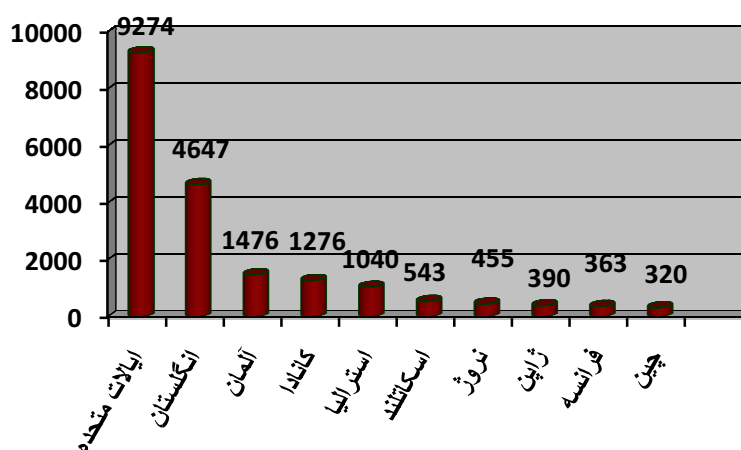
– کشورهای پیشتاز

کدام کشورها بیشترین تولیدات علمی را در حوزه روابط بین‌الملل انجام داده‌اند؟ در پاسخ به این پرسش، تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که کشور ایالات متحده از نظر تولید علمی در این حوزه رتبه نخست را به خود اختصاص داده است؛ به عبارت دیگر، تعداد ۹۲۷۴ مورد (۲۶/۷۴ درصد) از تولیدات علمی روابط بین‌الملل را پژوهشگران ایالات متحده انجام داده‌اند. محققان کشور انگلستان نیز با تولید ۴۶۴۷ مدرک (معادل ۱۳/۴۰ درصد) در رتبه دوم قرار دارند. این دو کشور به تنهایی بالغ

1. Freedman, LD
2. Ikenberry, GJ

بر ۴۰ درصد از مدارک علمی نمایه شده در پایگاه اطلاعاتی ISI در حوزه روابط بین الملل را تولید کرده اند؛ و کشورهای آلمان، کانادا، و استرالیا با اختلاف فاحشی نسبت به این دو کشور در رتبه های سوم تا پنجم قرار گرفته اند. جالب آنکه نام دو کشور آسیایی ژاپن و چین نیز در بین ده کشور پیشتاز در عرصه تولید علم در حوزه روابط بین الملل دیده می شود. این دو کشور هریک با تولید ۳۹۰ و ۳۲۰ مدرک علمی به ترتیب در رتبه های هشتم و دهم قرار دارند. این ده کشور برتر روی هم رفته ۱۹۷۸۴ مدرک را که معادل ۵۷ درصد تولیدات علمی در حوزه روابط بین الملل است، تولید کرده اند.

نمودار شماره ۱. ده کشور برتر در زمینه تولیدات علمی حوزه روابط بین الملل

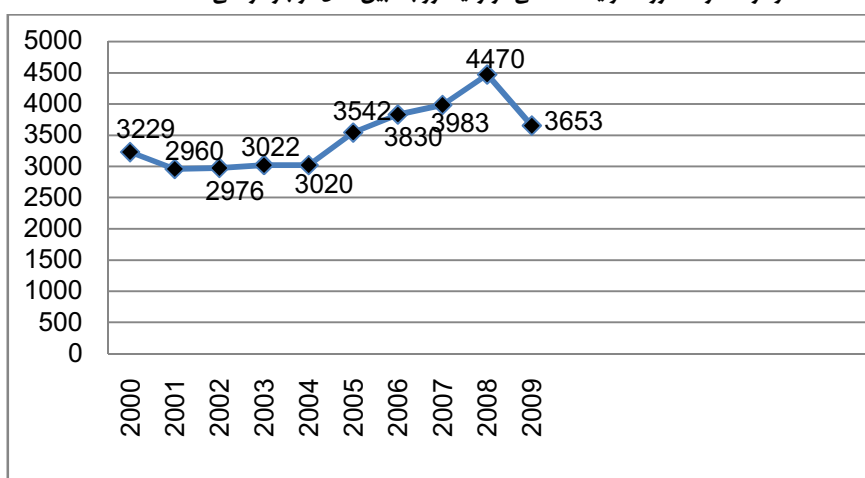

– روند تولیدات علمی

تجزیه و تحلیل داده های پژوهش نشان می دهد تولیدات علمی در حوزه روابط بین الملل در دهه ابتدایی قرن ۲۱ روند تقریباً رو به رشدی داشته است. همان طور که در نمودار شماره ۲ نیز دیده می شود، بیشترین تولید علمی در حیطه روابط بین الملل در ده سال اخیر در سال ۲۰۰۸ رخ داده است. در این راستا، داده های پایگاه های اطلاعاتی ISI نشان می دهد در سال ۲۰۰۸ تعداد ۴۴۷۰ مدرک (۱۲/۸۹ درصد) تولید شده است. همچنین از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۸ میلادی نگارش و پژوهش پیرامون روابط بین الملل رشد چشمگیری داشته است. به طور کلی و با توجه به

نمودار شماره ۲ می‌توان چنین گفت که هرچند تولیدات علمی روابط بین‌الملل در طول دهه گذشته اندکی دارای فراز و نشیب بوده، اما در اکثر سال‌ها رشدی تصاعدی داشته و افزایش یافته است. اگر تقسیمات سال‌ها را به صورت پنج‌ساله مورد بررسی قرار دهیم مشخص می‌شود که سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۹ بیشترین تولیدات علمی را به خود اختصاص داده است.

نمودار شماره ۲. روند تولیدات علمی در زمینه روابط بین‌الملل در بازه زمانی ۲۰۰۰-۲۰۰۹

– مجله‌های برتر

هدف از این بخش شناسایی مجله‌هایی است که بیشترین سهم را در انتشار مقالات پژوهشگران در زمینه روابط بین‌الملل داشته‌اند. یافته‌های پژوهش در این مورد نشان می‌دهد مقالات حوزه روابط بین‌الملل تاکنون در ۷۳ نشریه خارجی به چاپ رسیده‌اند. ده نشریه‌ای که نام آنها در جدول شماره ۳ آورده شده است ۱۶۲۳۶ مدرک معادل ۴۶/۸۰ درصد از کل تولیدات علمی پژوهشگران را در زمینه روابط بین‌الملل به چاپ رسانده‌اند. در این میان، مجله «امور بین‌الملل»^۱ با چاپ ۳۰۷۴ مدرک (۸/۸۶ درصد) در رتبه اول چاپ مقالات پژوهشگران در حوزه روابط بین‌الملل قرار دارد. سه مجله «امور بین‌الملل»^۲، «سیاست بین‌الملل»^۳ و «امور

1. International Affairs
2. International Affairs
3. International Politik

خارجی»^۱ به تنهایی ۲۳/۵۶ درصد از کل تولیدات علمی حوزه روابط بین‌الملل را منتشر کرده‌اند.

جدول شماره ۳. ده مجله برتر در زمینه چاپ مدارک روابط بین‌الملل

Rank	Journal Name	Record Count	Percentage
1	International Affairs	3074	8.86
2	International Politik	2611	7.53
3	Foreign Affairs	2486	7.17
4	Bulletin of the Atomic Scientists	1562	4.50
5	Journal of Peace Research	1468	4.23
6	Millennium Journal of International Studies	1265	3.65
7	Common Market Law Review	997	2.87
8	American Journal of International Law	955	2.75
9	World Economy	916	2.64
10	Survival	902	2.60
	Total	16236	46.80

- زبان تولیدات علمی

طبق جدول شماره ۴، کل تولیدات علمی حوزه روابط بین‌الملل به ۱۱ زبان انگلیسی، آلمانی، نروژی، اسپانیایی، ترکی، فرانسوی، دانمارکی، هلندی، سوئدی، گرجستانی، و یونانی منتشر شده‌اند. همان‌طور که انتظار می‌رفت و در جدول نیز مشخص است بیشتر مدارک منتشر شده در حوزه روابط بین‌الملل به زبان انگلیسی منتشر شده‌اند. به عبارت دیگر، تعداد ۳۱۴۹۷ مدرک (۹۰/۸۱ درصد) به زبان انگلیسی چاپ شده‌اند. ۲۵۹۲ مدرک (۷/۴۷ درصد) از تولیدات علمی نیز به زبان آلمانی منتشر شده‌اند.

جدول شماره ۴. زبان تولیدات علمی در زمینه روابط بین‌الملل

رتبه	زبان	تعداد	درصد
۱	انگلیسی	۳۱۴۹۷	۹۰/۸۱
۲	آلمانی	۲۵۹۲	۷/۴۷
۳	نروژی	۳۶۸	۱/۰۶
۴	اسپانیایی	۱۲۲	۰/۳۵
۵	ترکی	۴۶	۰/۱۳
۶	فرانسوی	۲۳	۰/۰۷
۷	دانمارکی	۱۶	۰/۰۴

۰/۰۳	۱۰	هلندی	۸
۰/۰۲	۷	سوئدی	۹
۰/۰۰۸	۳	گرجستانی	۱۰
۰/۰۰۳	۱	یونانی	۱۱
۱۰۰	۳۴۶۸۵	جمع	

– قالب مدارک

مؤسسه اطلاعات علمی (ISI) ۳۴ مورد به عنوان تولید علمی در پایگاه‌های خود نمایه می‌کند^(۱۷) که برخی از مهم‌ترین قالب‌های این تولیدات علمی عبارتند از مقاله، چکیده همایش، سرمقاله، نامه (نامه سردبیر)، نقد و بررسی کتاب، بازچاپ، نقد و بررسی، یادداشت، مطالب خبری، و غیره. طبق جدول شماره ۵ مدارک حوزه روابط بین‌الملل در بازه زمانی مورد پژوهش در ۱۱ قالب است. در این راستا، ۱۵۵۲۳ مدرک معادل ۴۴/۷۵ درصد از کل تولیدات در قالب «مقاله» منتشر شده‌اند. ۱۲۰۹۴ مدرک معادل ۳۴/۸۷ درصد از کل تولیدات علمی نیز قالب «نقد و بررسی کتاب» داشته‌اند. سایر انواع مدارک عبارتند از سرمقاله، چکیده همایش، نقد و بررسی، نامه سردبیر، تصحیح، مطالب خبری، اقلام کتاب‌شناختی، بازچاپ، و کتاب‌شناسی.

جدول شماره ۵. قالب مدارک حوزه روابط بین‌الملل

رتبه	قالب مدارک	تعداد	درصد
۱	مقاله	۱۵۵۲۳	۴۴/۷۵
۲	نقد و بررسی کتاب	۱۲۰۹۴	۳۴/۸۷
۳	سرمقاله	۲۹۵۰	۸/۵۰
۴	چکیده همایش‌ها	۱۵۶۶	۴/۵۱
۵	نقد و بررسی	۱۳۱۶	۳/۷۹
۶	نامه (سردبیر)	۸۸۶	۲/۵۵
۷	تصحیح	۱۱۸	۰/۳۴
۸	مطالب خبری	۹۸	۰/۲۸
۹	اقلام کتاب‌شناختی	۹۷	۰/۲۸
۱۰	بازچاپ	۲۳	۰/۰۷
۱۱	کتاب‌شناسی	۱۴	۰/۰۴
	جمع	۳۴۶۸۵	۱۰۰

نگاهی به وضعیت تولید علم بین‌المللی ایران در حوزه روابط بین‌الملل

در این قسمت برآنیم وضعیت تولید علم ایران در زمینه روابط بین‌الملل در پایگاه اطلاعاتی ISI را مورد بررسی قرار دهیم. تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص کرد که از بین ۳۴۶۸۵ مدرک در حوزه روابط بین‌الملل تنها ۱۵ مدرک به نام ایران ثبت شده که رقم بسیار ناچیزی است؛ به عبارت دیگر، سهم تولید علم ایران در حوزه روابط بین‌الملل در عرصه جهانی تنها ۰/۰۴۳ درصد است.

از جانب دیگر، بررسی‌ها در پایگاه ISI نشان می‌دهد کل تولیدات علمی ایران در همه رشته‌ها در دهه آغازین قرن ۲۱ تعداد ۶۴۵۴۲ مدرک بوده که بیشترین مقدار متعلق به رشته شیمی است و جایگاه روابط بین‌الملل در این بین نیز مطلوب نیست زیرا تنها ۰/۰۲۳ درصد از تولیدات علمی ایران مربوط به روابط بین‌الملل است.

از ۱۵ مدرکی که توسط پژوهشگران ایران در حوزه روابط بین‌الملل منتشر شده، چهار مورد در سال ۲۰۰۹، سه مورد در سال ۲۰۰۵، دو مورد در سال ۲۰۰۸، دو مورد در سال ۲۰۰۷، دو مورد در سال ۲۰۰۱، یک مورد در سال ۲۰۰۶، و یک مورد نیز در سال ۲۰۰۳ چاپ شده‌اند. از نظر پُر تألیف‌ترین نویسندگان نیز محمود سریع‌القلم عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی و کیهان برزگر عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات هریک با داشتن سه مقاله بیشترین مقالات را در دهه اخیر در حوزه روابط بین‌الملل داشته‌اند؛ البته لازم به ذکر است محمود سریع‌القلم در دهه اخیر چهار مقاله در پایگاه ISI دارد که یکی از این مقاله‌ها در حوزه علوم سیاسی نمایه شده و به همین دلیل در این پژوهش گنجانده نشده است.

از نظر مجله‌ها نیز پنج مورد (۳۳ درصد) از تولیدات علمی پژوهشگران ایران در مجله «خط‌مشی خاورمیانه»^۱، سه مورد در مجله «فصلنامه واشنگتن»^۲، و دو مورد نیز در مجله «گفت‌وگوی امنیت»^۳ به چاپ رسیده است. سایر تولیدات علمی نیز به صورت موردی در سایر مجله‌ها به چاپ رسیده‌اند. از آنجاکه یکی از عوامل مهم در

1. Middle East Policy
2. Washington Quarterly
3. Security Dialogue

اعتبار و تأثیرگذاری مجله‌ها عامل تأثیر^۱ آنهاست، پایگاه اطلاعاتی JCR که از زیرمجموعه‌های پایگاه ISI است، اقدام به محاسبه و رتبه‌بندی مجله‌های هر رشته نیز می‌نماید. تجزیه و تحلیل مجله‌ها از نظر عامل تأثیر مشخص کرد که مجله «خط‌مشی خاورمیانه» که بیشتر تألیفات پژوهشگران ایران در حوزه روابط بین‌الملل در آن چاپ شده‌اند، با عامل تأثیر ۰/۴۲۲ در رتبه ۴۱ قرار دارد که عامل تأثیر مناسبی به شمار نمی‌رود؛ البته مجله «فصلنامه واشنگتن» وضعیت بهتری دارد، به طوری که این مجله با عامل تأثیر ۰/۸۱۲ در رتبه ۲۸ جای دارد. جالب آنکه، مجله «امنیت بین‌الملل»^۲ با عامل تأثیر ۳/۲۴۳ بالاترین عامل تأثیر را در بین مجلات رشته روابط بین‌الملل دارد و مجلات «امور خارجی» و «پژوهش صلح»^۳ با عامل تأثیر ۳/۱۵۵ و ۲/۴۶۸ به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

بد نیست نگاهی نیز به وضعیت استناددهی به تولیدات علمی ایران بیندازیم زیرا استنادها در آثار علمی جایگاه ویژه‌ای دارند و در واقع یک مقاله علمی زمانی معتبر است که به آثار و متون آن موضوع استناد کنند؛^(۱۸) بنابراین هرچه میزان استناد به یک مقاله بیشتر باشد، ارزش و اهمیت آن مقاله بیشتر خواهد بود. با آگاهی از تعداد استنادهایی که به هر مدرک شده، می‌توان میزان تأثیرگذاری آن را در جامعه علمی مربوطه سنجید؛ به عبارت دیگر، آثاری که بیشترین استناد را داشته‌اند مؤثرترین آثار هستند.

یافته‌ها نشان داد در مجموع تنها سه بار به ۱۵ تولید علمی ایران در حوزه روابط بین‌الملل استناد داده شده که رقم بسیار پایینی است. در این میان بسیاری از مقالات تا کنون مورد استناد قرار نگرفته‌اند. به بیان دقیق‌تر، مقاله «پارادوکس اجماع هسته‌ای ایران»^۴ تنها با دریافت دو استناد پراستنادترین مقاله ایران در حوزه روابط بین‌الملل در عرصه جهانی است. به مقاله «شناخت ایران: رسیدن به کلیشه‌ها و اسطوره‌شناسی گذشته» نیز یک‌بار استناد شده است.

به طور کلی، به طور میانگین به هر مقاله ایرانی در حوزه روابط بین‌الملل تنها

1. Impact Factor
2. International Security
3. Journal of Peace Research
4. The paradox of Iran's Nuclear consensus

۰/۲۰ بار استناد شده که در مقایسه با سایر رشته‌ها کمتر است.

بحث و نتیجه‌گیری

از مباحث مهمی که در دهه کنونی بدان توجه و افری شده، مسئله تولید علم است. بی‌گمان دانشگاه‌ها به عنوان خاستگاه علم و دانش نقش مهمی در تولید علم و تسریع پله‌های ترقی در هر کشوری ایفا می‌کنند.

در سالیان اخیر علاقه زیادی به استفاده از اطلاعات کتاب‌شناختی برای ارزیابی فعالیت‌های پژوهشی به وجود آمده است. ارزیابی فعالیت‌های پژوهشی به منزله یکی از مهم‌ترین ابزارهای نیل به استانداردهای عملکرد پژوهشی در مراکز علمی به شمار می‌رود.^(۱۹) از روش‌های علم‌سنجی می‌توان به منظور انجام مطالعات کمی در رابطه با توسعه تولیدات علمی یک رشته خاص در عرصه بین‌المللی استفاده کرد.^(۲۰) از سوی دیگر، استفاده از شاخص‌های علم‌سنجی برای تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های علمی، به طور فزاینده‌ای در حال افزایش است و همین امر باعث رشد مطالعات علم‌سنجی شده است.^(۲۱) هدف این تحقیق انجام یک تحلیل کمی با استفاده از تکنیک علم‌سنجی و به منظور بررسی وضعیت تولیدات علمی در حوزه روابط بین‌الملل در عرصه بین‌المللی در دوره‌ای ده‌ساله بوده است.

نتایج بررسی نشان داد کل تولیدات علمی در زمینه روابط بین‌الملل در پایگاه اطلاعاتی ISI در فاصله زمانی ۲۰۰۹-۲۰۰۰، تعداد ۳۴۶۸۵ مدرک است. یافته‌ها آشکار ساخت که از نظر پراکندگی جغرافیایی، کشورهای ایالات متحده، کانادا، و مکزیک رتبه‌های اول تا سوم را در قاره آمریکا دارند. در قاره اروپا این کشورهای انگلستان، آلمان، و اسکاتلند هستند که در صدر قرار دارند. در آسیا نیز کشورهای ژاپن، چین، و کره جنوبی رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. کشورهای افریقای جنوبی، مصر، و بوتسوانا نیز در قاره افریقا بیشترین تولیدات در عرصه روابط بین‌الملل را دارند. استرالیا و نیوزیلند نیز هر یک با ۱۰۴۰ و ۱۳۲ مدرک، وضعیت تقریباً مناسبی در قاره اقیانوسیه دارند. جدول شماره ۶ پراکندگی جغرافیایی کشورها از نظر تولید علمی را بر اساس قاره‌ها به تفصیل نشان می‌دهد. لازم به ذکر است کشور ایران با تولید ۱۵ مدرک در بین کشورهای جهان در

رتبه ۵۳ قرار دارد و در آسیا نیز بعد از کشورهای ژاپن، چین، کره جنوبی، تایوان، سنگاپور، هند، لبنان، فیلیپین، مالزی، اندونزی، امارات، و تایلند در رتبه سیزدهم قرار دارد.

دلیل پیشرفت کشورهای غربی در این زمینه را باید در سیستم سرمایه‌گذاری و امنیت آنها جست‌وجو کرد. علاوه بر آن بیشتر بودن تعداد دانشگاه‌های معتبر و در پی آن بیشتر بودن تعداد استاد و دانشجو در کنار امکانات خوب و برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی بین‌المللی هدفمند نیز مزید بر علت شده است. مسئله دیگر ارتباط بین جوامع علمی و دانشگاهی با سیستم اجرایی و دستگاه دیپلماسی این کشورهاست که ضرورت تولید علم روابط بین‌المللی را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. دلیل پیشرفت کشورهای دیگر را نیز می‌توان در ارتباطاتی که آنها با کشورهای پیشرو در زمینه تولیدات علمی دارند جست‌وجو کرد.

این کشورها چون اروپایی‌ها و امریکایی‌ها را خیلی راحت در کشورشان می‌پذیرند و از طرفی میزان تبادل استادان و دانشجویان آنها با این کشورها زیاد است، بر میزان تولیدات علمی و اعتبار آنها افزوده است.

جدول شماره ۶. پراکندگی جغرافیایی تولیدات علمی در رشته روابط بین‌الملل

آسیا		افریقا		امریکا		اروپا		اقیانوسیه	
نام کشور	تعداد مدرک	نام کشور	تعداد مدرک	نام کشور	تعداد مدرک	نام کشور	تعداد مدرک	نام کشور	تعداد مدرک
ژاپن	۳۹۰	افریقای جنوبی	۱۰۳	امریکا	۹۲۷۴	انگلستان	۴۶۴۷	استرالیا	۱۰۴۰
چین	۳۲۰	مصر	۳۱	کانادا	۱۲۷۶	آلمان	۱۴۷۶	نیوزیلند	۱۳۲
کره جنوبی	۲۷۴	بوتسوا نا	۱۸	مکزیک	۵۶	اسکاتلند	۵۴۳	-	-
تایوان	۱۹۱	نیجریه	۱۶	برزیل	۵۰	نروژ	۴۵۵	-	-
سنگاپور	۱۷۹	کنیا	۱۱	شیلی	۲۶	فرانسه	۳۶۳	-	-

بررسی بیشتر نشان داد دانشگاه «آموزشگاه اقتصاد و علوم سیاسی لندن» با تولید ۴۹۴ مدرک، دانشگاه هاروارد با ۳۹۱ تولید علمی، و دانشگاه «دانشگاه کینگ لندن» با تولید ۳۷۰ مدرک در حوزه روابط بین‌الملل، نسبت به سایر دانشگاه‌های جهان به

ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند.

از جانب دیگر، در مجموع، تعداد ۲۰۶۲۵ نفر در سطح جهان در تولیدات علمی در حوزه روابط بین‌الملل نقش داشته‌اند که «فریدمن» با تولید ۱۴۰ مدرک معادل ۴۰ درصد از کل تولیدات روابط بین‌الملل بیشترین تولید علمی را در حوزه روابط بین‌الملل در عرصه بین‌المللی داشته است و «ایکنبری» نیز با تألیف ۱۳۵ مدرک علمی دومین نویسنده پرتألیف جهان در پایگاه اطلاعاتی ISI در حوزه روابط بین‌الملل به شمار می‌رود. به‌طورکلی، ۳/۰۸ درصد تولیدات علمی در حوزه روابط بین‌الملل توسط ده نفر برتر انجام گرفته است.

نتایج پژوهش مشخص ساخت حدود ۴۷ درصد از کل تولیدات علمی در حوزه روابط بین‌الملل تنها در ده مجله منتشر می‌شوند و این در حالی است که تعداد ۷۳ مجله در پایگاه اطلاعاتی ISI مربوط به رشته روابط بین‌الملل است؛ البته یکی از دلایلی که میزان تولیدات علمی در این ده مجله بیشتر از سایر مجلات است، می‌تواند مربوط به دوره انتشار آنها باشد؛ به عبارت دیگر، هرچند بیشتر مجله‌ها چهار بار در سال منتشر می‌شوند، اما برخی مجله‌ها هر شش ماه یک بار، برخی هر دو ماه یک بار، و برخی نیز به‌طور ماهیانه منتشر می‌شوند. دلیل دیگر به نوع مدرک منتشرشده در این مجله‌ها برمی‌گردد؛ چنانچه بیشتر نیز بیان شد تولیدات علمی در ۳۴ قالب در پایگاه ISI نمایه می‌شوند. به عنوان مثال، از آنجاکه برخی از مجلات علاوه بر مقاله مدارک دیگری از قبیل نقد و بررسی کتاب و غیره نیز در خود می‌گنجانند، با توجه به کم حجم بودن این مدارک، تولیدات علمی این‌گونه مجلات بیشتر خواهد شد. شاید یکی از دلایلی که مجله «امور بین‌الملل» بیشترین سهم را در انتشار تولیدات علمی رشته روابط بین‌الملل دارد همین نکته باشد زیرا مجله مذکور هر دو ماه یک بار منتشر می‌شود و در هر شماره مقالات زیادی و همچنین نقد و بررسی کتاب‌های زیادی چاپ می‌شوند.

بررسی مقالات پژوهشگران ایران نیز پرده از این واقعیت برداشت که آنها در دهه اخیر تنها ۱۵ مقاله در مجلات ISI به چاپ رسانده‌اند که سریع‌القلم و برزگر هریک با سه تولید علمی بیشترین سهم را در این میان داشته‌اند. این مؤلفان به تنهایی ۴۰ درصد از تولیدات علمی ایران در حوزه روابط بین‌الملل را تألیف کرده

است. با توجه به یافته‌ها، به نظر می‌رسد میزان تولیدات علمی پژوهشگران ایران در عرصه بین‌المللی کمتر از حد انتظار است و مشکلاتی بر سر این راه وجود دارد؛ زیرا با انجام یک محاسبه ساده متوجه خواهیم شد که به طور میانگین، در هر سال تنها ۱/۵ مقاله توسط پژوهشگران ایران در حوزه روابط بین‌الملل در مجلات معتبر به چاپ رسیده که مقدار بسیار کمی است.

از جمله دلایل این وضعیت می‌توان به عدم تسلط کافی به زبان انگلیسی یا سایر زبان‌های خارجی، عدم تسلط به فرایندهای ارسال مقاله‌ها به مجله‌های بین‌المللی، دشواری دسترسی محققان این حوزه به امکانات ارتباطی با مجلات معتبر بین‌المللی، کندی حرکت محققان ایرانی رشته روابط بین‌الملل در رقابت با هم‌تایان خارجی، فقدان زیرساخت‌های قوی برای رشد این رشته در ایران و در نتیجه رشد کمی و کیفی پایین‌تر آنها در مقایسه با سایر رشته‌ها به‌ویژه رشته‌های مهندسی، محدودیت‌های برقراری ارتباط میان پژوهشگران ایرانی و خارجی برای تبادل‌ها و تجربه‌های علمی، بی‌توجهی به تولیدات علمی این رشته در عرصه عملیاتی، کمبود منابع مالی، فقدان حمایت‌های کافی از پژوهش‌ها و عدم برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی در این رشته اشاره کرد.

یافته‌ها نشان داد پژوهشگران ایرانی رشته روابط بین‌الملل در مجموع تنها در دو مقاله با محققان کشورهای فرانسه و ایالات متحده در انجام تولیدات علمی رشته خود همکاری داشته‌اند و از آنجا که امروزه همکاری بین پژوهشگران از اهمیت فراوانی برخوردار شده و بسیاری از مقاله‌ها توسط بیش از یک نفر به چاپ می‌رسند، ولی این امر درباره محققان حوزه روابط بین‌الملل چندان صادق نیست.

همچنین در مجموع تنها سه بار به کل تولیدات علمی ایران در دهه اخیر در حوزه روابط بین‌الملل استناد شده است. به طوری که میانگین استناد به هر مقاله برابر با ۰/۲۰ بار بوده است. در این میان بیشتر مقالات تاکنون مورد استناد قرار نگرفته‌اند. به همین دلیل می‌توان چنین اظهار داشت که میزان تأثیرگذاری مقالات ایران در رشته روابط بین‌الملل در عرصه جهانی بسیار اندک است.

در پایان باید به این مسئله اشاره کرد که مقوله ضعف پژوهشگران روابط بین‌الملل را باید در چهارچوب کلان ضعف حوزه علوم انسانی در کل جست‌وجو

کرد. در حال حاضر متأسفانه در دانشگاه‌های ایران کسانی که توانایی آموزش دادن را ندارند در بخش پژوهش به کار گرفته می‌شوند، درست مانند کسانی که توانایی ادامه تحصیل در رشته ریاضی فیزیک و تجربی را ندارند و به سمت علوم انسانی سوق داده می‌شوند که این خود، مشکلاتی را سبب می‌شود. گویی مقوله پژوهش یک مقوله تنبیهی برای کسانی است که از قدرت کافی برای آموزش دادن برخوردار نیستند! درحالی‌که خود آموزش نیاز به پژوهش دارد و هر دو مقوله به یکدیگر وابسته‌اند و بین آنها نمی‌توان تفکیک قائل شد. در آمریکا حدود پنج‌هزار و ۷۴۰ دانشگاه وجود دارد. اگر به طور متوسط در هر یک از این دانشگاه‌ها حدود یک هزار استاد مشغول تدریس باشند، می‌توان تخمین زد که این کشور بیش از پنج میلیون محقق و استاد دارد درحالی‌که در ایران حدود ۳۰ دانشگاه وجود دارد که با احتساب مراکز غیردولتی و غیرانتفاعی و پیام نور این تعداد در بالاترین حد به ۱۰۰ مؤسسه می‌رسد که نسبت به جمعیت کشور، بسیار پایین است. در این دانشگاه‌ها، اساتید بیشتر وقت خود را صرف پژوهش و مقاله‌نویسی می‌کنند تا آموزش و حضور در کلاس‌های درس، درحالی‌که در دانشگاه‌های ایران اساتید، آن قدر در مقوله آموزش غرق شده‌اند که دیگر فرصتی برای مقاله‌نویسی و تولید علم ندارند.

علاوه بر آن بودجه تحقیقات در کل کشور ما حدود نیم درصد است درحالی‌که در کشورهای پیشرفته این رقم بین ۳ تا ۵ درصد است!

یکی دیگر از مشکلاتی که در زمینه چاپ مقالات ISI از سوی اساتید مطرح شد، تفاوت نگرش محتوایی پژوهشگران ایرانی با دیدگاه‌های غربی است که به‌سادگی برای مراکز علمی دنیا قابل پذیرش نیست و از انتشار این مقالات جلوگیری می‌کنند؛ هرچند این مانع، پژوهشگران را از کم‌کاری مبرا نمی‌سازد. *

پی‌نوشت‌ها

۱. قانع‌راد، محمدامین؛ ابوالقاسم طلوع؛ و فرهاد خسروخاور، «عوامل، انگیزش‌ها و چالش‌های تولید دانش در بین نخبگان علمی»، *سیاست علم و فناوری*، سال اول، شماره ۲، ۱۳۸۷.
۲. محمدعلی زلفی گل، «از ترویج علم تا تولید ثروت از دانش»، *رهیافت*، شماره ۳۳، ۱۳۸۷، صص ۱۶-۲۴.
۳. عبدالرضا نوروزی چاکلی و دیگران، «تولید علم ایران در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ بر اساس آمار پایگاه‌های مؤسسه اطلاعات علمی (ISI)». *فصلنامه کتاب*، شماره ۷۱، پاییز ۱۳۸۶.
۴. شیرین دهقان، «تولید اطلاعات علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران، ترکیه، عربستان و مصر»، *فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، پیاپی ۳۷، جلد ۱۰، شماره ۱، ۱۳۸۶.
5. Glossary of Thomson scientific terminology (2008), *The Thompson Corporation*, [Online] <http://science.thomsonreuters.com/support/patents/patinf/terms/>
6. Rodenas-Torralba, E., Morales-Rubio, A., and Guardia, M., "Scientometric Picture of the Evolution of the Literature of Automation in Spectroscopy and Its Current State", *Spectroscopy Letters*, 39, 2006, pp. 513-532.
۷. شیرین دهقان، پیشین.
8. Rodenas-Torralba and Et al, Op.cit., pp. 513-532.
9. Garfield, Eugene, "From the science of science to scientometrics visualizing the history of science with HistCite software", *Journal of Informetrics*, No. 3, pp. 173-179.
۱۰. محمد حسن‌زاده، «علم‌سنجی در سازمان‌ها نقشی نوین برای کتابداران کتابخانه‌های تخصصی»، *علوم و فناوری اطلاعاتی*، <http://jlist.irandoc.ac.ir> (دسترسی در دوم شهریور ۱۳۸۹).
۱۱. شاه‌دراغی، اعظم، «بررسی وضعیت انتشار و استناد به مقالات مدیریت دانش بر اساس گزارشات نمایه‌نامه‌های استنادی علوم (ISI) از سال ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۸ میلادی»، در: *مدیریت دانش و علوم اطلاعات: پیوندها و برهم‌کنش‌ها*، به کوشش محمد حسن‌زاده، سید امید فاطمی و سید ابراهیم عمرانی، (تهران: کتابدار، ۱۳۸۸).

12. Lolis, S. F. et al, "Scientometric analysis of energetic ecology: primary production of aquatic macrophytes", *Maringá*, Vol. 31, No. 4, 2009, pp. 363-369.
13. King, David A., "The Science impact of nations: what different countries get for their research spending", *Nature*, 430, 15 July 2004, pp. 311-315.
14. Garcia, P. et al., "Evaluation of Spanish Scientific Production", in International Obstetrics and Gynecology Journals During the Period 1986-2002, *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, Vol. 123, No. 2, 2005.
15. Wen et al., "Scientific production of electronic health record research, 1991-2005", *Computer Methods and Programs in Biomedicine*, 86, 2007, pp. 191-196.
16. Ma, Ruimin, Ni, Chaoqun, Qui, Junping, "Scientific research competitiveness of world universities in computer science", *Scientometrics*, 76 (2), 2008, pp. 245-260.
۱۷. عبدالرضا نوروزی چاکلی، و دیگران، «تولید علم ایران در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ بر اساس آمار پایگاه‌های مؤسسه اطلاعات علمی (ISI)، فصلنامه کتاب، شماره ۷۱، پاییز ۱۳۸۶.
۱۸. امیرحسین عبدالمجید، «تحلیل استنادی: تعاریف و کاربردها»، فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات، دوره ۲۲، شماره ۳، ۱۳۸۶، صص ۸۸-۷۳.
19. Uzun, A., "A scientometric profile of social sciences research in Turkey", *Intl. Inform. & Libr. Rev.*, No. 30, 1998, pp. 169-184.
20. Tian, Y., Wen, C., and Hong, S., "Global scientific production on GIS research by bibliometric analysis from 1997 to 2006", *Journal of Informetrics*, 2008, No. 2, 65-74.
21. Dutt, B., Garg, K. C., & Bali, A., "Scientometrics of the international journal", *Scientometrics, Scientometris*, 56, No. 1, 2003, pp. 81-93.

